

ZBIRKA LEPEZA GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN

FÄCHERSAMMLUNG DES STADTMUSEUMS VARAŽDIN

Lepeza je u prošlim stoljećima bila omiljen dio ženskog modnog pribora i izraz ženske ko-keterije. Danas kao takva više ne egzistira. Istina, ponekad se pojavi na velikim balovima, ali kao nostalgичno sjećanje na prošlost, a ne kao stvarni ženski atribut. Preselila se u muzejske zbirke i bakine vitrine pohranjena među ostalim dragim uspomena, ili se donosi sa putovanja kao suvenir. A u svojim počecima imala je isključivo utilitarni karakter. Služila je kod primitivnih plemena za raspirivanje vatre i tjeranje insekata, poslije je orijentalni narodi koriste za rashlađivanje. Obično je imala oblik lista (list pričvršćen na držak) ili mahalice (snop lišća, rjeđe perja povezanog i pričvršćenog na dršku), ponekad zastavice ili stjega. Ponekad je bila korištena kod plemenskih svečanosti u ritualne svrhe, a u rukama egipatskih vladara i dvorjana simbolizirala je moć i vladanje. U crtežima na grčkim vazama pojavljuje se u jednostavnom obliku s palminim listom da bi već u rukama Rimljanki iz vremena Carstva postao luksuzni predmet. U ranom srednjem vijeku nestaje iz upotrebe, osim rijetko vezana uz neke crkvene svečanosti.

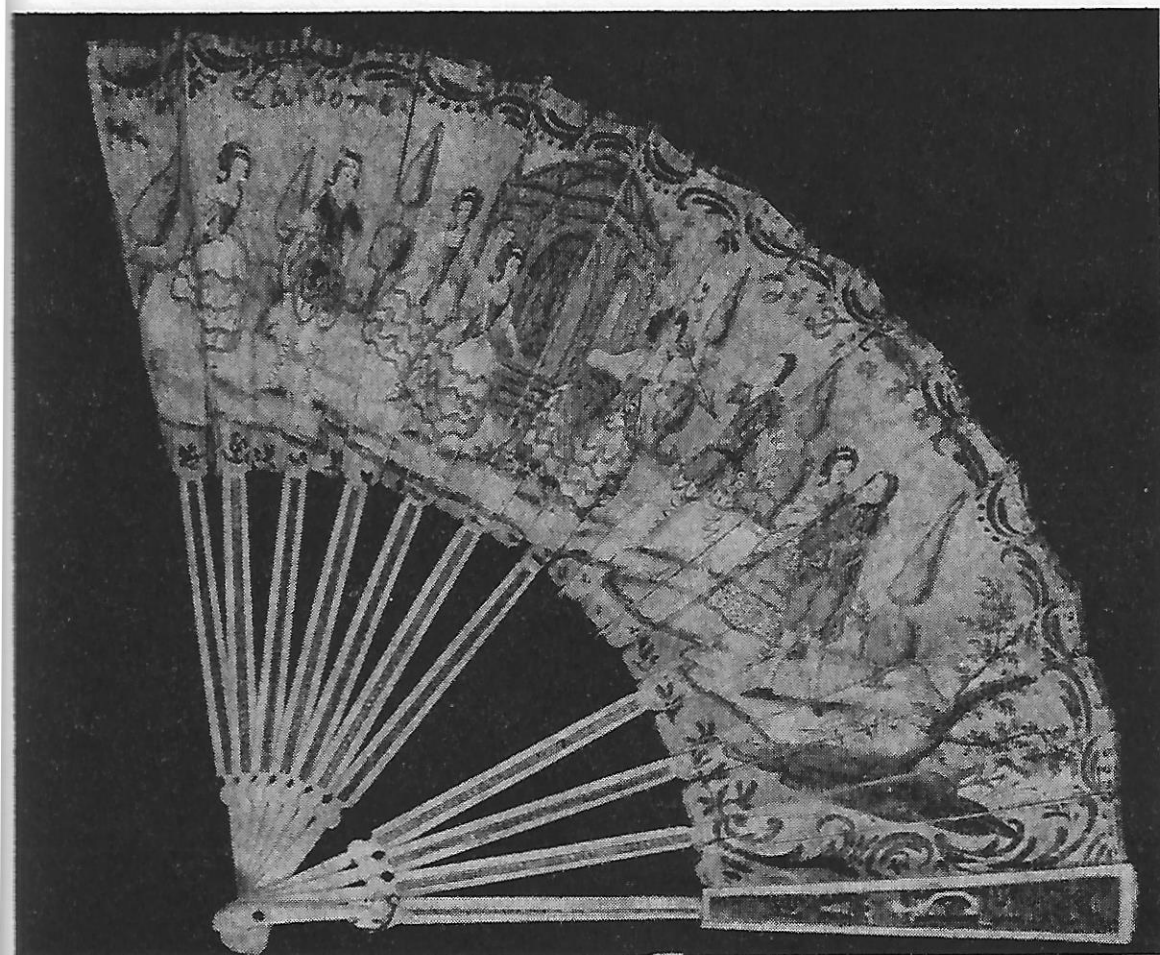
Uistinu Evropa prihvaća i razvija lepezu do oblika koji će se zadržati više stoljeća, tek u 16. vijeku. Zahvaljujući jačanju trgovačkih veza između istoka i Evrope posredstvom Portugala i Španjolske u evropske zemlje iz Kine stiže jedan novi oblik lepeze — plisirana lepeza. Sastoji se od krila i rebara. Rebra čini niz međusobno povezanih štapića u donjem dijelu spojenih jednim čavličem u jednoj točki. Na rebra se u gornjem dijelu pričvršćuje nabrano (plisirano) krilo lepeze izrađeno od dva međusobno sljepljena sloja s uskim otvorima kroz koja se uvlače gornji dijelovi štapića rebara. Takve lepeze mogu se sklopiti i rasklopiti, a veličina im zavisi od veličine krila i rebara, te od kuta rastvaranja. Ovaj oblik ubrzo je potisnuo sve ostale ranije oblike. U toku 17. stoljeća već se u evropskim zemljama, naročito u Francuskoj i Italiji javljaju manufakture za izradu lepeza ukrašavanih u skladu s tadašnjim stilovima. Ulaskom u 18. stoljeće lepeza doživljava trijumf kako u raskošnim oblicima i skupocijenim

materijalima rokoko, tako i u širokoj upotrebi. Francuska neosporno preuzima vodstvo u njenoj izradi i oslikavanju, te se i odatle opskrbljuju svi dvorovi Evrope, plemstvo i građanstvo koje se u to vrijeme polako oblikuje kao klasa. U francuskim gradovima niču manufakture specijalizirane za izradu pojedinih dijelova ili kompletnih lepeza. Nastaju mala umjetnička remek djela: najfinije vrste pergamene, papira, svile prekrivaju se minuciozno izvedenim sličicama s prikazom galantnih scena u idiličnim pejzažima, punih vedrine i profinjenosti, intimne pastoralne prožete firvolnošću i rafinmanom, a sve u pastelnim tonovima i bogatom upotrebom aplicirane pozlate. Rebra se uglavnom izvode u kornjačevini, bjelokosti, sedefu, virtuožno izrezbarena. Zbog skupe izvedbe i što je svaki komad predstavljao unikat, lepeze su bile na tržištu izuzetno skupe te je samo povlašteni sloj društva kupuje. Primjenom grafičkih tehnika u oslikavanju krila lepeza na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće omogućena je izvedba većeg broja primjeraka istog motiva što je pojeftinilo njezinu cijenu i time je približilo većem broju korisnika.

Za 18. stoljeće interesantan je jedan do tada posve nepoznat način korištenja lepeza u svrhu tajnog sporazumjevanja. To je tzv. »govor lepeze«. Na dvorskim i plemićkim plesovima u skladu s koketnim, efeminiziranim ukusom tog vremena odigrala su se neprimjetna dogovaranja dama i kavalira uz pomoć raznih znakova koji su bili propisani posebnim pravilima. Npr. zatvorena lepeza ispred desnog oka: kada te mogu vidjeti?, prst preko određenog broja nabora: sat sastanka, brzo i čujno zatvaranje lepeze: sastanak je nemoguć ... itd.

Ti komplicirani ali duhoviti načini sporazumjevanja korišteni su i u raznim dvorskim intrigama i ceremonijalima.

Nekako u to vrijeme razvija se još jedan tip lepeza tzv. »brise lepeza, a sastojala se samo od rebara najčešće izvedenih iz drva, bjelokosti, roževine ili kornjačevine u donjem dijelu međusobno spojenih čavličem u jednoj točki, au gornjem dijelu povezanih svilenom trakom koja se provlačila kroz lamele. Taj tip održao

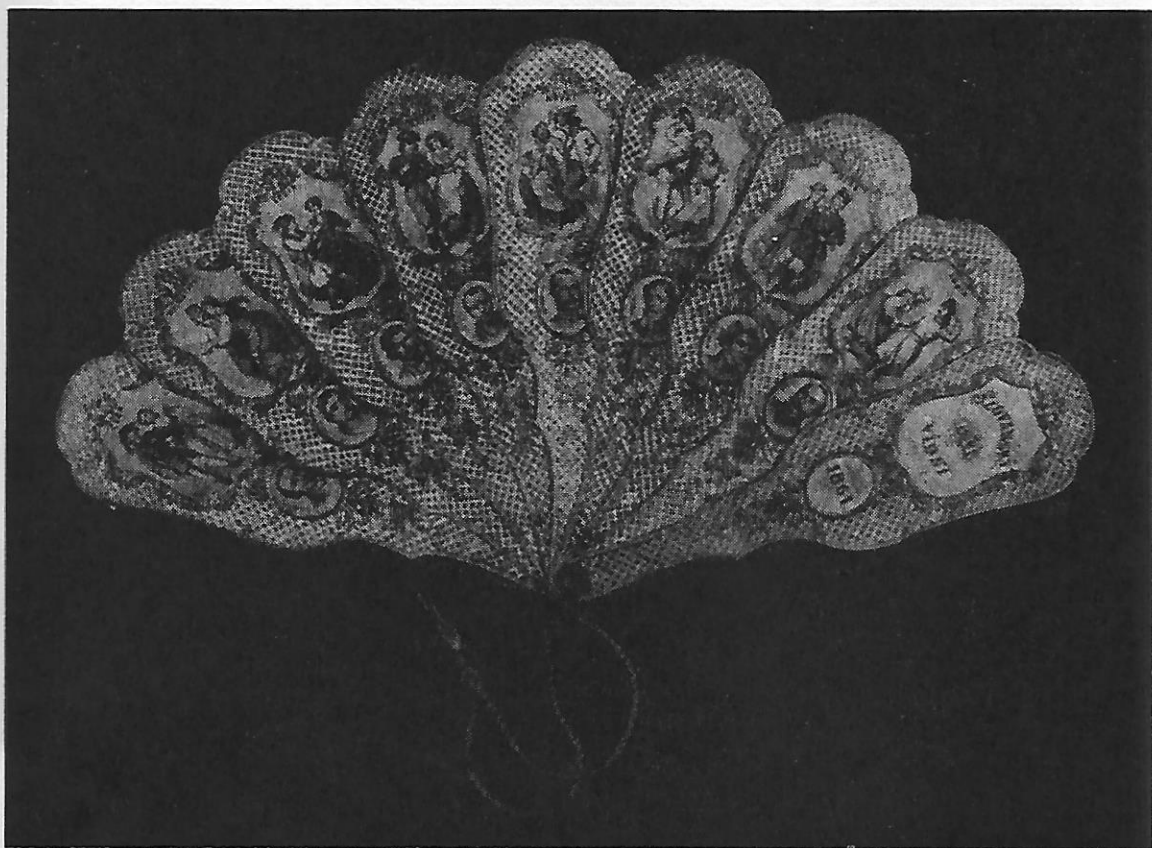
Sl. 1. Lepeza, svila i bjelokost, tempera, Francuska, posl. četvrt 18. st. (kat. br. 2.)
(foto: D. Putar)

se do danas u obliku suvenir lepeze. Inače su bris-e lepeze obično bile nešto manjih dimenzija, ali bogato izrezbarene, oslikane raznovrsnim motivima, aplicirane pozlatom, ili ukrašene tada omiljenom kinezerijom.¹ U posljednjoj četvrti 18. stoljeća postepeno se gubi ranija stilska izražajnost: dekoracija postaje skromnija sve su češće kompozicije s medaljonima unutar kojih su još uvijek besprijekorno izvedene sličice idiličnih prizora u blagim, pastelnim tonovima. Istovremeno se okolni ukrasi i poledina izvode skromnije, prevladavaju roccai, vitice, cvijeće, ornamentika. Rebra se sužuju, a dotadašnja raskošna dekoracija ustupa mjesto shematski izvedenim oblicima. U klasicizmu često se u pozadini središnjeg prizora javlja antička arhitektura, omiljena tema u vrijeme pojačanog interesa za arheološka iskapanja i po-novnog štovanja antike.

Početakom 19. stoljeća javljaju se dražesne »džepne« lepeze, toliko smanjene da su se mogle nositi u džepu ili torbici.

U bidermajeru nestaje onog prenaplašenog značaja koji se pridavao lepezi. Ona ostaje važan detalj damskog modnog pribora, ali dolazi do njenog pojednostavljenja u izboru materijala i kvaliteti izvedbe. Masovno se koriste razne grafičke tehnike, naročito litografija² i kromolitografija.

S restauracijom prošlih povijesnih stilova u drugoj polovici 19. stoljeća i lepezi se na neko vrijeme vraća bivši značaj. Sad je raskošnija nego ikad prije, obogaćena novim materijalima: čipkom, vezom, perlicama, bogatom pozlatom, aplikacijama. Cvjetni motivi prekrivaju često i cijelo krilo, a ponekad prelaze i na rebra. Koriste se strojno izradene lamele rebara, deko-

Sl. 2. Lepeza — plesni red, papir, kolorirana litografija, Austrija, 1861. (kat. br. 8.)
(foto: D. Putar)

rirane po šabloni, a krila se obrubljuju strojno izrađenom čipkom.

Prema početku 20. stoljeća javljaju se lepeze načinjene iz perja raznih ptica, među kojima se ističu one iz nojeva perja. Nažalost, jedina takva lepeza u muzejsko zbirci u tako je lošem stanju da su male nade u njezin popravak.

Dakle, izgubivši društveni značaj već ranije, a uz svojevrsni remake u vrijeme historicizma, te pristojni interes u vrijeme secesije, lepeze se posve gube u ovom našem stoljeću revolucionarnih promjena u načinu odijevanja. A danas, u vječitoj trci s vremenom, pogled na trenutak zaustavljen na ovoj posve nevažnoj, ali dragoj uspomeni odvest će nas u jedan prošli, pomalo tajanstven svijet balova, zavodenja i intriga.

Zbirka lepeza kulturno povijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin broji dvadesetak primjeraka raznovrsnih lepeza od druge polovine 18. stoljeća do početka 20. vijeka. Nažalost među njima ima nekoliko u vrlo lošem stanju, te zbog toga neprikladnih za izlaganje. S obzirom

da je restauriranje tekstilnih predmeta u SR Hrvatskoj otežano, djelomice i nemoguće zbog premalog broja restauratorskih radionica i stručnjaka njihova je budućnost u ovom trenutku neizvjesna. Srećom situacija s papirom, pergamenom, bjelokosti, drvom mnogo je bolja, te su lepeze iz ovih materijala doživjele restauratorsko-konzervatorsku obradu ukoliko je bila nužna, a nekoliko preostalih čeka red na uređenje.

Katalog

1. Lepeza

Krilo — gvaš na papiru; u središnjoj kartuši Watteau scena — ljubavni parovi u idiličnom pejzažu, postrance u manjim medaljonima raznovrsno cvijeće. Poledina: usred raskošnog pejzaža ženski lik u rokoko haljni.

Rebra — bjelokost obložena srebrnim i zlatnim srebrnim i zlatnim listićima, vanj-

- ska rebra rezbarena u visokom reljefu s pozlaćenim puttom, te cvijećem i kartu-šom iz posrebrene folije.
Francuska, oko 1770.
Vis. 26 cm
Inv. br. 1296
2. Lepeza
Kri lo — na svilenom satenu temperom slikana kompozicija s damama i kavalirima u raskošnim rokoko kostimima, ukrašena zlatnim koncem i titrenkama. U središnjem dijelu antički hram s kipom, iznad tekst: Larbore di Diana. Prizor uokviren crnim rocaillima.
Re b r a — bjelokost obložena pozlaćenom folijom. Vanjsko rebro izrezbareno na proboj.
Francuska, posljednja četvrt 18. stoljeća
Vis. 27 cm
Inv. br. 1294.
3. Lepeza
Kri lo — pergamena oslikana laviranim tušem, kolorirana temperom. U tri ovalna medaljona sitne sličice (vinjete) s prikazom marina, obala i ljudi
Re b r a — sandalovina, izrezbarena na proboj.
Italija ili Austrija, poč. 19. st.
Vis.: 26,5 cm
Inv. br. 1291.
4. Lepeza
Kri lo — na zelenoj gazi, sličnoj tkanini apliciran bogati ukras iz pozlaćene folije, titrenki i crvenog, brušenog kamena.
Re b r a — bjelokost izrezbarena na proboj, djelomice obložena folijom s tragovima pozlate.
Francuska ili Austrija, polovica 19. st.
Lepeza se ubraja među tzv. »džepne« lepeze zbog malih dimenzija.
Vis.: 19 cm
Inv. br. 1300.
5. Lepeza
Kri lo — bijeli voštani papir oslikan temperom: cvjetna girlanda i zlatne vitice. Kri lo je pričvršćeno na stalak iz bijelo obojenog drva koje je ujedno i spremnica lepeze. Na stalak pričvršćeno malo, ovalno ogledalo u metalnom okviru.
D r š k a — slonovača izrezbarena na proboj
Iz obitelji Pečornik, Varaždin
Austrija, oko 1840. god.
Vis.: 32 cm
Inv. br. 2539.
6. Brisé lepeza
Kornjačevina izrezbarena na proboj, oslikana temperom: unutar cvjetnog okvira košara sa cvijećem i voćem. Motiv se ponavlja i na poledini.
Austrija, oko 1840. god.
Vis.: 15,5 cm
Inv. br. 1301.
7. Lepeza — plesni red
Tip brisé lepeze. Na kartonskim rebrima u višebojnom tisku prikazano deset plesnih parova u narodnoj nošnji slavenskih zemalja.
Izdana povodom slavjanskog bala 3. 2. 1848.
Sign. A. Daněk, Lith. v.j. Rauch
Austrija ili Češka, 1848. god.
Vis.: 14,4 cm
Inv. br. 1173.
8. Lepeza — plesni red
Tip brisé lepeze. Na kartonskim rebrima u višebojnom tisku prikazano osam plesnih parova u narodnim nošnjama slavenskih naroda unutar kartuša, ispod, u manjim ovalima: portreti književnika pojedinog naroda. Na vanjskom rebru tekst: »Slovan-sky bal Vidni« 1861.
Austrija, 1861. god.
Vis.: 17,5 cm
Inv. br. 1290.
9. Brisé lepeza
Lipovina izrezbarena na proboj i oslikana temperom (cvjetni motiv). Isti motiv ponavlja se i na poledini.
Austrija, sredina 19. stoljeća.
Vis.: 21,5 cm
Inv. br. 1299.
10. Brisée lepeza
Tanka koštana rebra izrezbarena na proboj.
Iz ostavštine Srećka Jakominija
Srednja Evropa, treća četvrt 19. stoljeća.
Vis.: 17,5 cm
Inv. br. 1283.
11. Brisé lepeza
Roževina izrezbarena na proboj.
Srednja Evropa, treća četvrt 19. stolj.
Vis.: 15 cm
Inv. br. 1298.
12. Brisé lepeza
Lipovina izrezbarena na proboj.
Srednja Evropa, druga pol. 19. st.
Vis.: 19 cm
Inv. br. 1303.
13. Brisé lepeza
Tanka bjelokosna rebra izrezbarena na proboj, prednje vanjsko rebro rezbareno u vi-

- sokom reljefu. Preko cijele površine rebra nižu se prizori iz kineskog života. Poleđina na jednak način obrađena. Vjerojatno Evropa, druga pol. 19. stolj. Vis.: 19 cm Inv. br. 1297.
14. Brisé lepeza
Tanka bjelokosna rebra bez ukrasa povezana bijelom, satenskom trakom. Evropa, sredina 19. stoljeća
Vis.: 20,5 cm
Inv. br. 1286.
15. Brisé lepeza
Na svako rebro od bjelokosti nastavlja se gornji dio u obliku lista nastao ljepljenjem dva sloja bijelog i ljubičastog papira. Na ljubičastim rebrima temperom naslikano cvijeće, na bijelim: litografija kolorirana temperom s prikazom pastoralne scene s likovima u rokoko kostimima. S lijeve strane sign. Richot, Lith. Trylet. Francuska, oko 1860. god.
Vis.: oko 1860. god.
Vis.: 27,5 cm
Inv. br. 4185.
16. Lepeza
Krilo — s lijeve strane crnog atlasa temperom naslikani zeleni cvjetovi dragoljuba.
Rebra — drvo, crno obojeno, oslikano istim motivom kao i krilo.
Austrija, poslj. četvrt. 19. stolj.
Vis.: 31,5 cm
Inv. br. 1285.
17. Lepeza
Krilo — na crnom organdiju temperom naslikan splet lišća i cvijeća.
Rebra — drvo, crno obojeno
Austrija ili možda Hrvatska, poslj. četvrt. 19. stoljeća
Vis.: 32 cm
Inv. br. 1286.
18. Lepeza
Krilo — gornji rub crnog atlasa izvezen svilenim koncem, obrub od čipke i impregniranog, zlatnog konca.
Rebra — stilizirani motiv vaza sa cvijećem izveden u plitkom reljefu i zlatno obojen na podlozi od crno lakiranog drva. Hrvatska ili Austrija, poslj. četvrt 19. stolj.
Vis.: 35 cm
Inv. br. 2730.
19. Lepeza
Krilo — središnji dio crnog satena ukrašen cvejtanim vezom iz žute svile i aplikacijama iz pozlaćene žice.
- Rebra — drvo, crno lakirano, ukrašeno stiliziranim motivom i pozlaćeno. Hrvatska ili Austrija, poslj. četvrt 19. stolj.
Vis.: 35 cm
Inv. br. 2731.
20. Brisé lepeza
Unutar okvira od bijelo obojenih drvenih lamela u obliku kartuše napet bijeli organdi oslikan temperom. Vjerojatno Austrija, poč. 20. stolj.
Vis.: 35 cm
Inv. br. 2538.
21. Lepeza
Krilo — u središnjem dijelu ružičastog satena temperom naslikan stručak sitnog cvijeća.
Rebra — tanke, drvene lamele zlatno obojene.
Vjerojatno Hrvatska, poč. 20. stolj.
Vis.: 34 cm
Inv. br. 2501.

BILJEŠKE

- chinoiserie (fran. kineska stvar), slobodno obrađen motiv iz kineskog života. Javlja se kao pomodna pojava u Francuskoj u doba rokokoa u slikarstvu, grafici, pukućstvu, tekstilu, keramici.
- litografija, grafička tehnika plošnog tiska, otkrivena je 1796. zbog jednostavnosti postupka i tehničkih mogućnosti koje je pružala brzo je prihvaćena i mnogo korištena.

LITERATURA

- Christian L. Küster: Zauber des Fächer, katalog izložbe, Hamburg, 1974.
- Christa Svoboda: Die Fächersammlung des Salzburger Museums Carolino Augusteum, katalog izložbe, Salzburg, 1980.
- L. Kybalova: Das grosse Bilderlexikon der Mode, Prag, 1966.
- Jelena Ivoš: Lepeze, katalog izložbe, Zagreb, 1983.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb, 1966.

Zusammenfassung

Die Kulturgeschichtliche Abteilung des Stadtmuseums Varaždin besitzt eine wertvolle Fächersammlung in der Zeitspanne von der Mitte des 18. Jhr. bis zum ersten Viertel des 20. Jhr.; verschiedener Größe (Faltfächer, Brisée-Fächer, Pocket-Fächer, Fächer-Tanzordnung), Art der Verzierung und der Technik.

Die wertvollsten sind die Rokoko-Fächer aus feinstem Leder, Pergament, pastoral bemalter Seide, mit Galant-Szenen in der Landschaft, aus verzierten Elfenbeinstäben, Perlmutt und sehr feinem Holz, mit Silber- und Goldauflage.

Zum größten Teil wurden sie aus Frankreich, dem größten Fächer-Hersteller, importiert, dann aus Italien, Österreich und Deutschland. Über die einheimische Fächer-Herstellung gibt es keine Funde.

Im 20. Jhr. nach Sezession verschwinden sie aus dem Gebrauch. Heute sind sie nur noch ein Teil einer Museumssammlung oder ein beliebtes Souvenir.

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Ljerka Albus, Darko Sačić, Mirjana Dučakijević, Magdalena Lončarić, Marina Šimek

Odgovorni urednik: Darko Sačić

Prelom: Uredništvo

Naslovna stranica: Darko Sačić

Fotografija — Davor Putar

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Za sadržaj priloga odgovaraju autori.

Nakladnik:

Gradski muzej Varaždin

Za nakladnika: Darko Sačić

Tisak: »Zrinski« Čakovec

Broj 10 — Ožujak 1987.

God. X

Naklada 800 komada

Naslovna stranica: S izložbe »40. godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj«

Prijevodi: Željko Grabar, Vid Lončarić, Ljerka Perči, Marina Šimek, Vesna Šimunić

GRADSKI MUZEJ VARAŽDIN
ARHEOLOŠKI ODJEL

15644